

СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ: ЗА І ПРОТИ

Конституцією України передбачено, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (п.4 ст.124), що правосуддя в Україні здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні (ч.1 ст.127), а також, що судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних (ч.2 ст.129).

Разом з тим, до цього часу немає встановленого порядку розгляду справ судом присяжних, і вирішення цих питань залежить від правової позиції законодавця щодо вибору процесуальної форми функціонування цього інституту в новому Кримінально-процесуальному кодексі України.

Науковці й практики активно сперечаються щодо доцільності запровадження інституту суду присяжних в Україні.

Михеєнко М.М., доктор юридичних наук, професор Київського національного університету, стверджує, що при врегулюванні в законодавстві двох форм участі народу у здійсненні правосуддя слід виходити з того, що участь народних засідателів і присяжних у здійсненні правосуддя може зміцнити незалежність суду, підвищити його авторитет і довіру до нього населення. Багатий і різноманітний життєвий і професійний досвід зазначених осіб, свіжість їх сприйняття, активна участь у судовому розгляді можуть бути особливо корисними при дослідженні фактичних обставин справи, даних про особу підсудного, причин та умов вчинення злочину, визначенні виду і міри кримінального покарання [1, с.235].

Традиційно суд присяжних розглядається як один з найдемократичніших інститутів, переваги якого полягають у широкій колегіальності, меншому ризикові допущення судової помилки, більшій незалежності, демократизмові, народності, гласності, посиленні змагальності [2, с.14]. Поширеним є твердження, що демократичне суспільство не може відбуватися без демократичного судочинства, а таке можливе лише за наявності інституту суду присяжних саме в англо-американському варіанті, де народ самостійно ухвалює рішення, базуючи це рішення на принципах верховенства права [3, с.139-140].

Деякі українські юристи-практики вважають, що правосуддя стане набагато справедливішим тільки тоді, коли декілька осіб, не пов'язаних клановими зв'язками, які вперше зібралися у складі колегії присяжних тільки на суді, які мають незалежне життєве судження, візьмуть його із своєї життєвої практики і застосують при винесенні рішення про винність чи невинність обвинуваченого. Прихильники такої точки зору переконані в тому, що саме слово «присяжні» говорить про те, що ці люди дають присягу з приводу того, що виноситимуть вердикт (колективне рішення щодо того, винний чи не винний у скоєному злочині обвинувачений) об'єктивно і справедливо. Це все ж таки накладає відповідальність на присяжних у кожному

судовому процесі (передусім перед їх власною совістю) судити відповідно до закону [4, с.80].

Серед російських юристів також звучать заклики на захист суду присяжних (Ю.І. Стецовський, І.І. Петрухін).

Разом із тим, у правничій літературі можна зустріти й критичні висловлювання щодо суду присяжних. Недоліком вважається вплив емоцій присяжних на прийняття ними вердикту. Як зауважує В.Котляр, не можна обґрунтовувати вину або невинність на емоціях присяжних, які діють під впливом задуманих і здійснених комбінацій сторін – обвинувачення чи захисту [5, с.11].

Поширене заперечення проти суду присяжних – відсутність у присяжних правових знань. Не треба бути провидцем, зазначав В.Маляренко, щоб упевнено сказати, що наше суспільство швидко спіткає розчарування через повернення до цієї форми судочинства, тому що у зв'язку з усе більшим ускладненням кримінальних справ законне їх вирішення, точна юридична оцінка правовідносин вирішальною мірою залежать від високого професіоналізму і досвіду [6, с.7]. Разом із тим, існує й протилежна точка зору, зокрема, як зазначає І.Петрухін, для висновку про факти, про достатність доказів для засудження підсудного юридичних знань зовсім не вимагається, більше того, ці знання навіть шкодять, сковуючи внутрішнє переконання присяжних стандартами і стереотипами, які складаються всередині професіонально-конформного суддівського корпусу [7, с.13].

Науковці Ужгородського національного університету (зокрема, доктор юридичних наук професор Бисага Ю.М.) дотримуються поглядів, що суд присяжних сьогодні – це інститут, який морально застарів, а його включення у судочинство України є помилкою законодавця, це «крок назад», запровадження такого інституту в країні, де немає ні теоретичного, ні практичного досвіду його діяльності, виглядає абсурдно [8, с.72].

Із дослідження В.Маляренка вбачається, що суд присяжних є малопродуктивним, складним і громіздким, запроваджується не до всього спектра справ, а лише щодо незначної їх категорії і то тільки у першій інстанції, але вимагає великих зусиль держави з підготовки законодавчої бази і чималих коштів [6, с.12].

З урахуванням різних правових позицій щодо впровадження суду присяжних в Україні, як практик, я не поділяю думку прихильників суду присяжних, оскільки законодавець, запроваджуючи цей інститут, виходив з того, що суд присяжних – це загальнодемократичне надбання людства і на сьогоднішній день є найкращою формою вчинення правосуддя. Однак, якщо повернутися до минулого, то ми бачимо, що цей інститут правосуддя був запроваджений тоді, коли в державах існувала монархічна форма правління, і конституція мала декларативний характер, а вся влада була сконцентрована в руках однієї особи. В таких умовах суд присяжних та притаманні йому процедури покликані були зменшити тиск карального апарату влади /держави/ на здійснення правосуддя.

Конституція України передбачила таку форму судочинства як суд присяжних, але в той же час законодавець не зобов'язав створити цей інститут

саме в цей період, і не вказав точну дату його створення в майбутньому. На наш погляд, вводячи ці статті до Конституції України, законодавець передбачав створення суду присяжних в час, коли економічно-політичні відносини в державі стабілізуються, тобто, коли держава забезпечить першочергові права громадян на працю та на відповідну оплату цієї праці. На теперішньому етапі розвитку економіки нашої держави це право громадянами не реалізується в повній мірі. Населення багатьох регіонів країни змушене в пошуках роботи виїжджати за межі держави. Статистика стверджує, що це в основному люди виробничих професій, які в силу свого соціального статусу підлягають найменшому впливові з боку чиновників. Це означає, що до складу присяжних будуть запрошуватись люди, які працюють в органах державної влади, а це дасть змогу державі впливати на їхню думку.

При нинішніх соціально-економічних умовах в Україні проведена велика робота щодо завершення будівництва інститутів судової влади, які покликані забезпечити незалежність суддів /суду/ при вчиненні ними правосуддя від будь-якого впливу держави та посадових осіб, що дає підстави сподіватись на справедливе та об'єктивне правосуддя.. Практика доводить, що процес змагальності між адвокатом та прокурором на процесі за участю присяжних засідателів будується в рівній мірі як на оголошених фактах слідства, так і на емоційному впливові на присяжних. Я згоден з думкою тих правознавців, які вважають, що суд присяжних переважно спрямований на визначення вини підсудного. Отже, в цій ситуації доля підсудного безпосередньо залежить від красномовства захисника, його вміння вплинути на психологію присяжних. Виходячи із об'єктивних та суб'єктивних причин, діяльність цього інституту судочинства полягає в найбільш повному забезпеченні прав підсудного. Права та інтереси жертв злочинів в даній формі судочинства належним чином не реалізуються. Те, що корпус присяжних формується із людей, у яких відсутні правові знання, і є доказом того, що кожен із них в процесі визрівання своєї думки щодо вини підсудного керується логікою захисника та прокурора, головних учасників процесу, і своїми емоціями. Ми переконані, що зазначений інститут не завжди може бути справедливим і об'єктивним, оскільки він не може в рівних долях захистити права підсудного та потерпілого.

Порушення принципу рівності прав потерпілого та підсудного полягає і в тому, що заявляти клопотання про розгляд кримінальної справи судом присяжних вправі лише підсудний.

Рівень правосвідомості українських громадян залежить від засобів масової інформації, в яких часто об'єктивно, а іноді й суб'єктивно населенню нав'язується думка про нездатність органу дізнання та досудового слідства якісно підготувати матеріали справи до судового розгляду. Присяжним теж притаманні подібні настрої, оскільки вони є членами того самого суспільства і відчувають на собі вплив тих же самих засобів масової інформації, публікацій в яких можуть налаштовувати їх на негативне ставлення до державного обвинувача, сприятимуть формуванню у них співчуття до підсудного, що, в свою чергу, в більшості випадків призводить до постановлення виправдувального вироку.

Розгляд справ судами присяжних і так ускладнить організацію судових засідань, тому що зібрати велику кількість людей в судові засідання складно. Справи, які розглядаються судами присяжних, непрості, цілком справедливо вони передбачають велику кількість учасників, і забезпечити своєчасну явку свідків, потерпілих, підсудних, експертів, спеціалістів та інших осіб уявляється нелегкою справою тому, що переважна частина наших громадян в пошуках роботи виїжджає за межі постійного місця проживання. Ці обставини лише призведуть до збільшення кількості відкладених справ, розтягнення строку їх розгляду, викличуть штучне незадоволення та недовіру потерпілих до правосуддя в цілому. Потрібно врахувати і той факт, що громадяни, які потерпіли від злочину, при таких умовах будуть нести додаткові матеріальні та моральні збитки. У зв'язку з важливістю безперервності процесу необхідні перерви між судовими засіданнями лише негативно позначаться на сприйнятті й оцінці доказів присяжними і ускладнять можливість зібрати самих присяжних.

Суд присяжних необхідно вводити у кримінальне судочинство України з урахуванням особливостей національної правової системи. При створенні такого інституту необхідно врахувати досягнення вітчизняної науки в галузі процесуального права, організаційні та фінансові можливості держави. Саме тому, на наш погляд, законодавець, закладаючи цей інститут у Конституцію України, передбачав можливість створення суду присяжних в час, коли економічно-політичні відносини в державі стабілізуються.

Враховуючи погляди науковців, практиків та власний досвід на посаді судді, приходжу до висновку, що від інституту суду присяжних слід відмовитись не тільки через суттєві матеріальні затрати, з якими пов'язана діяльність цього суду. Значно вагомішими причинами відмови є той факт, що суд присяжних не може забезпечити в повному обсязі справедливий й об'єктивний розгляд кримінальних справ, оскільки порушується принцип рівності прав потерпілого та підсудного. Іншими словами, введення суду присяжних – дорого та неефективно.

Але, звичайно, відмовитись від ідеї вдосконалення кримінального правосуддя ми не закликаємо. Навпаки, вважаємо більш доцільним законодавчо побудувати нову модель кримінального суду, що передбачає створення високопрофесійного окружного кримінального суду, який має зайняти місце між місцевим та апеляційним судами в системі судів загальної юрисдикції. Пропонується віднести до компетенції такого суду справи, які зараз розглядаються апеляційним судом по першій інстанції, і за які передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Список літератури: 1. Михеєнко М.М. Засади безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя // Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні.: Вибрані твори. К., 1999. 2. Білоусенко В.Г., Пилипчук П.П. Суд присяжних: яким йому бути ? // Вісник Верховного Суду України. 1998. № 2. 3. Шишкін В. Формування суду присяжних (досвід Іспанії) // Право України. 2002. № 2. 4. Коваленко Л., Майстренко О. Правосуддя для всіх, або дещо про суд присяжних. // Юридичний журнал. 2004. № 5 (23). 5. Котляр В. Суд присяжних – правовий атавізм // Юридичний вісник України. 2001. № 10. 6. Маляренко В. Позитиви і негативи суду присяжних // Право Украї-

ни. 2000. № 3. 7. Петрухин И.Л. Суд присяжных: проблемы и перспективы // Государство и право. 2001. № 3. 8. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Кастрян М.М. Суд присяжных: проблеми та перспективи. Начальний посібник. Ужгород. 2002.

Надійшла до редколегії 10.09.05

Х.П. Ярмачі

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЛІЦІЄЮ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ АДМІНІСТРАТИВНО-НАГЛЯДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У будь-якій правовій демократичній державі найвищу соціальну цінність становлять права і свободи людини, які закріплюються в міжнародно-правових актах та конституціях конкретних держав. Так, у ст.2 Загальної декларації прав людини проголошується: «Кожній людині надаються всі права і свободи незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, соціального чи посадового становища, майнового або іншого стану» [2].

В Україні права і свободи людини і громадянина закріплюються в Основному Законі держави – Конституції України. Стаття 3 Конституції України визначає, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Саме на забезпечення і повну реалізацію цих прав має бути спрямована уся державна діяльність і насамперед діяльність у правоохоронній сфері.

На забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів, запобігання правопорушенням та їх припинення спрямована адміністративно-наглядова діяльність міліції України. Здійснюючи адміністративно-наглядову діяльність, працівники міліції з метою виконання завдань, визначених ст.2 Закону України «Про міліцію» [3], уповноважені застосовувати широкий комплекс адміністративно-правових заходів (адміністративно-запобіжні, адміністративного припинення та адміністративні стягнення). В той же час, при застосуванні заходів адміністративного примусу під час здійснення адміністративно-наглядової діяльності мають місце випадки порушення працівниками міліції прав і свобод громадян, законності, що є неприпустимим у демократичній правовій державі.

Численні порушення прав людини працівниками міліції призвели до формування в суспільній свідомості стійкого міфу про те, що працівник міліції – це неодмінно порушник прав людини. З одного боку, це не зовсім так – вочевидь, не всі працівники міліції порушують права людини. З іншого боку, не враховується такий важливий напрямок діяльності міліції, як захист інтересів громадян. Працівник міліції перший встає на захист людей у випадку зазіхань на їх життя, здоров'я, права і свободи, власність тощо. І в цьому сенсі в нього влади більше, ніж у всіх правоохоронних органів, разом узятих. Зіштовхнувшись з правопорушенням, працівник міліції вирішує: який склад правопорушення є в діях або бездіяльності особи, які предмети матеріального світу є речовими доказами, затримати чи відпустити правопорушника, обмежившись усним зауваженням.